

**Justyna Szostek
Adam Zbieranek**

ZASTOSOWANIE METODY *COGNITIVE INTERVIEW* W POLSKIEJ PROCEDURZE KARNEJ

Wprowadzenie

Przeprowadzenie dowodu z osobowych źródeł dowodowych determinowane jest nie tylko wiedzą czy też chęcią współpracy z organami ścigania osób przesłuchiwanymi, ale również, a w pewnych sytuacjach przede wszystkim, sposobem prowadzenia przesłuchania. Analiza zagadnienia uzyskiwania osobowych środków dowodowych skłania do przyjęcia twierdzenia, że przesłuchanie jest rezultatem współdziałania wiedzy zarówno z zakresu prawa, jak i psychologii. Tego rodzaju interdyscyplinarne podejście zostało zapoczątkowane stosunkowo niedawno (pierwsze psychologiczne rozważania o sytuacji świadka można odnaleźć w opracowaniach z początków XIX w.¹). W ciągu ostatnich dziesięcioleci uczyniono jednak znaczne postępy w kierunku opracowania skuteczniejszych, od dotychczas powszechnie stosowanej metody swobodnej relacji, rozwiązań korzystających z założeń obu dziedzin nauki. Przykładem takiego rozwiązania jest metoda przesłuchania poznawczego świadka (*Cognitive Interview* - CI), która stanowi przedmiot rozważań autorów. Przyczynkiem powstania niniejszego opracowania było zwrócenie uwagi na fakt, iż choć metoda ta powstała ponad 25 lat temu i jest z powodzeniem wykorzystywana w wielu krajach zachodnich (m.in. USA i Wielkiej Brytanii), polskiej procedurze karnej jest ona właściwie nieznaną. Sytuacja ta jest szczególnie zaskakująca, jeśli wziąć pod uwagę liczne badania, które potwierdzają wyższą skuteczność w uzyskiwaniu informacji w przesłuchaniu prowadzonym metodą *Cognitive Interview* niż w przypadku tradycyjnej metody przesłuchania². Zadaniem, jakie stawiają

¹ Por. J.M. Stanik, *Wybrane problemy psychologii zeznań świadków* [w:] L. Tyszkiewicz (red.), *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*, Wydawnictwo Prawnicze, 1986, Warszawa, s. 165.

² Amina Memon na podstawie przeprowadzonej metaanalizy wskazuje, iż od czasu powstania metody przeprowadzono co najmniej 65 badań eksperymentalnych, które potwierdziły efektywność metody. W zależności od opracowania i charakteru badania szacuje się uzyskanie ok. 25%-45% więcej informacji prawdziwych. A. Memon, *Psychology, Public Policy and Law*, 2010, nr 16, s. 340.

przed sobą autorzy niniejszego artykułu, jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy zastosowanie *Cognitive Interview* w polskiej procedurze karnej jest możliwe oraz czy istnieją ku temu istotne przeciwwskazania.

1. Zeznania oraz wyjaśnienia jako środek dowodowy

Większość rozstrzygnięć zapadających w polskim procesie karnym jest ukształtowana w oparciu o osobowe środki dowodowe. Środek dowodowy to oznaczenie wszelkich przedmiotów i faktów, na które powołujemy się przy dowodzeniu. Takie środki dowodowe służą do stwierdzenia istnienia lub nieistnienia określonych zdarzeń. Rzecz dotyczy jednak wyłącznie zdarzeń, które mają znaczenie dla stwierdzenia faktu popełnienia przestępstwa, dla ustalenia osoby sprawcy czy też winy, względnie jej stopnia. Wśród ogółu środków dowodowych rozróżnia się tzw. osobowe środki dowodowe oraz rzeczowe środki dowodowe. Treści wypowiedzi świadków, biegłych i stron – to osobowe środki dowodowe, przedmioty zaś (w najszerszym rozumieniu) oraz ich stany poddawane oględzinom – to rzeczowe środki dowodowe.³ Zeznania świadków, wyjaśnienia podejrzanych, oskarżonych, formułują się w trzech kolejnych etapach czasowych, mianowicie podczas spostrzegania, zapamiętania i przechowywania w pamięci informacji, które następnie zostają odtworzone. Materiał, który stanowi ostatecznie treść zeznań, przechodzi zatem przez następujące etapy⁴:

- 1) poznawanie przez późniejszego przesłuchiwanego wycinka rzeczywistości,
- 2) zapamiętywanie materiału poznanego i przechowywanie go w pamięci,
- 3) odtwarzanie materiału zapamiętanego.

Na procesy te wpływ mogą mieć różne czynniki, m.in. przeżycia indywidualne występujące od chwili zapamiętania, wielokrotne przywoływanie zdarzenia w pamięci czy emocjonalne ustosunkowanie się do niego mogą zmienić pierwotnie spostrzeżony obraz w pamięci. Również sugestie wywierane przez rozmówców, w tym także doniesienia medialne, mogą wpłynąć na sposób formowania się zeznań, powodując istotne deformacje w pierwotnie zapamiętanym śladzie pamięciowym.

Na formowanie się zeznań oraz ich trafność ma wpływ wiele procesów psychicznych przebiegających w sposób zindywidualizowany, a także charakterystyczne dla poszczególnych osobników dysfunkcje procesów psychicznych decydujące o powstawaniu istotnych zmian w treści zeznań⁵. Ponadto, analizując ostateczne rezultaty przesłuchania w postaci zeznania, należy każdorazowo

³ P. Horoszowski, *Kryminalistyka*, Wyd. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958, Warszawa, s. 35.

⁴ J. Widacki (red.), *Kryminalistyka*, Wyd. CH Beck, 2008, Warszawa, s. 77–78.

⁵ J.M. Stanik, op. cit., s. 109.

mieć na względzie szereg zmiennych czynników wpływających na złożone oświadczenie, których istnienie bądź brak w różnym stopniu determinują uzyskane treści. Wśród najważniejszych czynników można wymienić m.in.: wiek świadka, płeć, dojrzałość poznawczą, uwagę i motywację. Warto w tym miejscu zwrócić się w kierunku zaproponowanego przez Jana M. Stanika modelu psychologicznych uwarunkowań rezultatów zeznań, który stanowi niezwykle trafne podsumowanie powyższych rozważań na temat determinantów zeznań. Wyróżniono w nim trzy grupy czynników:

- 1) odnoszące się do spostrzeganego obiektu/zdarzenia (m.in. fizyczne cechy przedmiotów oraz psychologiczne i fizyczne warunki spostrzegania);
- 2) odnoszące się do osoby spostrzegającej/świadka (m.in. uwzględniające jego procesy poznawcze i emocjonalne, właściwości osobowości oraz prezentowane postawy);
- 3) odnoszące się do sytuacji zbierania zeznań i technik przesłuchania⁶.

Autorzy, w dalszej części opracowania, odnoszą się przede wszystkim do trzeciej grupy czynników, zakładając za J.M. Stanikiem, że zastosowana technika przesłuchania ma istotny wpływ na rezultaty tego procesu, w związku z czym uzasadnione jest poszukiwanie bardziej skutecznych i obiektywnych metod uzyskiwania informacji o wysokiej użyteczności praktycznej.

Traktując przesłuchanie świadka, podejrzanego lub oskarżonego jako proces komunikacji, w którą zaangażowane są dwie strony, należy w szczególności mieć na względzie, iż zeznanie bądź wyjaśnienie są wynikiem nie tylko odtwórczej pracy świadka, uzależnionej od jego motywacji, lecz również właściwego postępowania osoby przesłuchującej, która winna cechować się wysokimi umiejętnościami interpersonalnymi. Stosowne (zarówno w sferze werbalnej, jak i niewerbalnej) traktowanie świadka wpływa na sposób składania przez niego relacji o zdarzeniu, pozostając tym samym w związku z wartością dowodową treści zeznania bądź wyjaśnienia. Wartość dowodowa nie istnieje bowiem w abstrakcji, lecz zawsze dotyczy konkretnych dowodów w konkretnej sprawie. O tym zatem, czy ten lub inny dowód ma wyższą czy niższą wartość decydują zawsze okoliczności konkretnej sprawy (w tym m.in. sposób przesłuchania) i właściwości określonego dowodu⁷, w tym przypadku przesłuchiwanego. Taktowane zachowanie przesłuchującego względem osoby przesłuchiwanej może spowodować, iż będzie on relacjonował zdarzenie o wiele chętniej niż osoba, która takiego zachowania ze strony przesłuchującego nie zazna. Zeznanie jest zatem wynikiem zachowania się zarówno nadawcy, jak i odbiorcy komunikatu, werbalnej, jak też niewerbalnej, o czym stanowi

⁶ J.M. Stanik, op. cit., s. 109-111.

⁷ T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, wyd. V uaktualnione, Zakamycze 2005, Kraków, s. 200.

twz. kanał komunikacyjny, czyli teoretyczna przestrzeń, w której komunikują się strony.⁸

Przekonanie sądu o wiarygodności określonych dowodów pozostaje pod ochroną zasady wyrażonej w art. 7 kpk tylko wtedy, kiedy spełnione są warunki: ujawnienia całokształtu okoliczności sprawy (art. 410 kpk) w granicach respektujących zasadę prawdy obiektywnej (art. 2 § 2 kpk), rozważenia wszystkich okoliczności zgodnie z zasadą określoną w art. 4 kpk oraz wyczerpującego i logicznego z uwzględnieniem wskazań wiedzy i doświadczenia życiowego uzasadnienia przekonania sądu.⁹ Dokonując oceny materiału dowodowego, wiarygodności świadków, kierując się dyspozycją art. 7 kpk, decydent procesowy musi mieć na względzie, iż z psychologicznego punktu widzenia istnieje kilka wskaźników werbalnych lub związanych z tzw. mową pośrednią bądź mową ciała, które mogą świadczyć o celowym ukrywaniu prawdy przez świadka i kłamliwości jego zeznań (np. posługiwanie się przejęzyczeniami, wypowiedziami wymijającymi i pokrętnymi, używanie mniejszej ilości słów, podawanie mniej szczegółów, nadmierne generalizowanie). Z drugiej strony należy mieć na względzie, iż zeznań tych nie dyskredytują każdorazowo drobne nieścisłości bądź częściowa odmiennosc relacji innych świadków, jeśli zważyć, że pamięć ludzka nie jest wierną kopią rzeczywistości, ale ma charakter generatywny, co sprawia, że podlega zniekształceniom. Wskazać trzeba także na to, iż świadkowie relacjonujący to samo zdarzenie mogą się różnić i najprawdopodobniej różnią pod względem emocjonalnego zaangażowania, a także, że obserwowali je z różnych perspektyw fizycznych, w związku z czym musieli odmiennie zarejestrować poszczególne elementy.¹⁰

Zeznania świadków oraz wyjaśnienia podejrzanych i oskarżonych zgodnie z art. 7 kpk podlegają aposteriorycznej kompleksowej ocenie dowodowej, do której dochodzi w czasie narady, przed wydaniem orzeczenia, ale po zamknięciu postępowania dowodowego.¹¹ Również w trakcie tej oceny należy uwzględnić zakazy dowodowe, które przypadkiem mogły zostać niezauważone w chwili dopuszczania dowodu.¹² Ponadto realizując zasadę prawdy materialnej,

⁸ J.M. Stanik, *Z badań nad psychologicznymi uwarunkowaniami wiarygodności świadków* [w:] S. Waltoś (red.), *Świadek w procesie sądowym*. Wydawnictwo Prawnicze, 1985, Warszawa.

⁹ Wyrok SN z dnia 28 lutego 2008 roku WA 7/08, Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych 2008/1/511.

¹⁰ Wyrok AP Katowice z 2007-12-13 II AKa 164/07, Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Katowicach 2008/1/2.

¹¹ S. Waltoś, *Proces karny, zarys systemu*, wyd. IX poprawione i uzupełnione. Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis, Warszawa 2008, s. 260.

¹² *Ibidem*, s. 263.

nie sposób przy wyrokowaniu uznać, że w swobodną ocenę dowodową wpisują się zasady wykładni. Dokonywanie wykładni polega na zastosowaniu wszystkich metod (językowej, systemowej i funkcjonalnej). Zasada pierwszeństwa wykładni językowej nie oznacza, że w tym procesie wolno zignorować wykładnię systemową i funkcjonalną, a niekiedy także historyczną.¹³

2. *Cognitive Interview*

Jak wskazano powyżej, zeznania świadków oraz wyjaśnienia podejrzanych i oskarżonych są odzwierciedleniem nie tylko zasobu ich wiedzy, pamięci czy też chęci współpracy z organami ścigania, lecz również odzwierciedleniem warunków i sposobu przeprowadzonego przesłuchania. Jednym z największych osiągnięć psychologii sądowej w ostatnich latach jest opracowanie specjalnej techniki przesłuchania, możliwej do zastosowania wobec świadków współpracujących z organami ścigania – *Cognitive Interview*, znanego w Polsce pod nazwą przesłuchania poznawczego (lub wywiadu poznawczego)¹⁴.

Pierwotna instrukcja prowadzenia przesłuchania *Cognitive Interview* została opracowana przez psychologów Edwarda Geiselmanna oraz Rona Fishera w 1984 roku, na zlecenie funkcjonariuszy policji i prawników z Florydy¹⁵. Na podstawie danych na temat przesłuchań w wielu departamentach policji w Stanach Zjednoczonych oraz nagrań przesłuchań policyjnych porównali prawidłowo i nieprawidłowo przeprowadzone przesłuchania, a następnie określili podstawowe komponenty wywiadu poznawczego. Od 1986 roku metoda ta stanowi w Stanach Zjednoczonych oficjalną procedurę przesłuchania, będącą zarówno instrukcją dla praktyków, jak i modelem eksperymentalnym do dalszych badań weryfikacyjnych¹⁶. Procedura wywiadu poznawczego została skonstruowana w oparciu o dwa prawa pamięci:

- 1) ślad pamięciowy składa się z wielu elementów, a efektywność jego odtworzenia jest zależna od złożoności zdarzenia, a więc od ilości nakładających się na siebie elementów tego śladu;
- 2) istnieje wiele dróg wydobywania informacji, a więc zakodowane w pamięci informacje o wydarzeniu mogą być odtworzone i uzyskane za pomocą wielu metod.

¹³ Wyrok SN z 2008-11-19 V KK 74/08, Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna 2009/3/21/71.

¹⁴ J.M. Stanik, *Przesłuchanie poznawcze (cognitive interview) – założenia, procedura, wyniki* [w:] J.M. Stanik, Z. Majchrzyk (red.), *Psychologiczne i psychiatryczne opiniodawstwo sądowe w ramach nowych uregulowań prawnych*, Wydawnictwo Anima, 2001, Katowice, s. 171-187.

¹⁵ Por. A. Memon, A. Vrij, R. Bull, *Prawo i psychologia, wiarygodność zeznań i materiału dowodowego*, Gdańskie Wydawnictwo Prawnicze, 2003, Gdańsk.

¹⁶ Por. E. Gruza, *Psychologia sądowa dla prawników*, Wolters Kluwer Polska, 2009, Warszawa.

Założenia te pozwoliły na wyodrębnienie 4 podstawowych mnemotechnik stosowanych w czasie przesłuchania, jednak od momentu powstania, na podstawie wyników badań prowadzonych z zastosowaniem tej metody, wprowadzono liczne modyfikacje (w tym najbardziej znaczące – *The Enhanced Cognitive Interview* (ECI) oraz *Modified Cognitive Interview*). Obecnie najczęściej wykorzystywaną wersją jest ECI, która składa się aż z 9 technik, przy czym zdecydowana większość ukierunkowana jest na zbudowanie właściwej relacji interpersonalnej, m.in.: Ustanowienie relacji (*Establish Rapport*), Zogniskowane wydobywanie (*Focused Retrieval*), Przekazanie kontroli (*Transfer Control*), Zadawanie pytań kompatybilne ze świadkiem (*Interviewee-compatible questioning*), Zróznicowane i szczegółowe wydobywanie (*Varied and extensive retrieval*)¹⁷.

Niemniej jednak 4 podstawowe techniki, zbudowane w oparciu o opisane powyżej mechanizmy funkcjonowania pamięci, pozostały w zastosowaniu również po wprowadzeniu modyfikacji. Pierwszą z nich jest **mentalne odtwarzanie kontekstu** (*reinstatement of context*), które ma na celu wydobyć z pamięci świadka jak największą liczbę zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych elementów towarzyszących zdarzeniu, które zostały zarejestrowane w jego pamięci w momencie spostrzegania. Zdaniem autorów elementy zewnętrzne to fizyczne elementy środowiska - w celu odtworzenia takich informacji świadek jest proszony o przypomnienie sobie w sposób wyobrazeniowy miejsca zdarzenia i eksplorowanie obrazów mentalnych, które pojawiają się w jego głowie. Zadaniem przesłuchującego jest kierowanie przeszukiwaniem pamięci świadka poprzez podawanie dodatkowych instrukcji. W tej fazie świadek jest proszony nie tylko o przedstawienie elementów środowiska, ale także o przypomnienie sobie osobistych przeżyć, emocji i doznań, np. zmysłowych czy słuchowych (czyli elementów wewnętrznych). Jego zadaniem jest wskazanie pełnego kontekstu sytuacyjnego towarzyszącego zdarzeniu, ma powiedzieć, co widział, co słyszał, co czuł, co robił, co mówił. Przesłuchujący powinien w taki sposób nakierować świadka, aby przeżył on dane zdarzenie w wyobraźni ponownie, a także, aby przypominał sobie wszystko to, co poprzedziło zdarzenie i nastąpiło tuż po nim. Podstawą teoretyczną wyodrębnienia tej fazy CI były m.in. badania nad pamięcią epizodyczną¹⁸, na podstawie których ustalono, że odtwarzanie kontekstu umożliwia wydobyć dodatkowe wskazówki pomocnych w odzyskaniu informacji (cech), które występowały w momencie spostrzegania i mimowolnego zapamiętywania zdarzenia, a które nie są dostępne przy użyciu standardowej metody przesłuchania.

¹⁷ Na podstawie B. Milne, *The Enhanced Cognitive Interview*. Instrukcja opracowana na potrzeby programu PEACE, 2004.

¹⁸ Por. E. Tulving, D.M. Thomson, *Encoding specificity and retrieval processes in episodic memory*, *Psychological Review* nr 80, 1973, s. 352-373.

Następną techniką procedury CI jest **zrelacjonowanie wszystkiego** (*report everything*). Świadek otrzymuje instrukcję, aby opowiedzieć w sposób jak najbardziej dokładny wszystko, co pamięta, nawet najbardziej szczegółowe czy krępujące informacje. Według E. Geislemana ta faza pozwala na uniknięcie filtrowania informacji, to jest pomijania elementów nieistotnych z punktu widzenia świadka. Ponadto technika ta ma także dostarczać szczegółów, które często okazują się bardzo wartościowe w zestawieniu informacji uzyskanych od różnych świadków tego samego zdarzenia¹⁹. Warunkiem dobrego przeprowadzenia i efektywności szczególnie tej części przesłuchania jest nakłanianie świadka poprzez profesjonalny kontakt psychologiczny, by relacjonował wszystko, co pamięta, nie bacząc na stopień własnej pewności co do podawanych informacji.

Zgodnie z założeniem, że informacje mogą być wydobywane za pomocą wielu różnych metod, wyróżniono trzecią technikę – **zrelacjonowanie zdarzenia w innym porządku** (*recall in a variety of temporal order*). Na tym etapie przesłuchujący poleca świadkowi, aby opowiedział zdarzenie w zmienionym porządku sekwencyjnym (np. od końca do początku). Technika ta jest stosowana w celu wydobywania detali niższego stopnia, gdyż zmiana porządku sprawozdania może ukierunkować pamięć na informacje z innych, równoważnych pozycji zdarzenia. Według Geislemana i Callot²⁰ ponowne opisywanie i relacjonowanie podnosi stopień prawdopodobieństwa wydobywanych informacji.

Ostatnią z pierwotnych technik jest **zmiana perspektywy** (*change perspective*). Przesłuchujący zachęca świadka do wyobrażenia sobie i opowiedzenia zdarzenia z perspektywy kogoś innego, np. ofiary lub innego świadka. Celem tej mnemotechniki jest zwiększenie ilości ujawnionych szczegółów dzięki redukcji ograniczeń, jakie własna wiedza i schematy narzucają na szukanie w pamięci. Po raz pierwszy technikę tą wykorzystali badacze Anderson i Pichert w 1978 roku; najpierw prosili badanych o opisanie zrelacjonowanie zdarzenia ze swojego punktu widzenia, a następnie ze zmienionej perspektywy. Te osoby, które brały udział w drugiej części badania, przywołały więcej informacji. Po przeprowadzeniu własnych badań Geiselman i Fisher postanowili wprowadzić tę technikę do procedury CI na stałe. W założeniu zmiana perspektywy powinna spowodować zmianę kolejności opisu, czego skutkiem ma być wygenerowanie nowych informacji.

Istnieje jednak wiele kontrowersji wokół zastosowania w praktyce policyjno-sądowej dwóch ostatnich strategii mnemotechnicznych. A. Memon uważa, że w procedurach prawnych materiał dowodowy uzyskany za pomocą tych

¹⁹ A. Memon, R. Bull, op. cit. 2003.

²⁰ R.E. Geiselman, R. Callot, *Reverse versus forward recall of script-based texts*, Applied Cognitive Psychology nr 3, 1989, s. 141–144.

technik może być trudny do zaakceptowania, gdyż prawdopodobnie będzie się go uważać za subiektywne informacje lub wnioski i przypuszczenia. W przypadku polecenia zmiany kolejności odtwarzania dyskutuje się, czy przesłuchujący powinien wymagać od współpracującego świadka wykonania operacji niezgodnej z naturalnymi mechanizmami odtwarzania informacji. Natomiast badacze Nigro i Neisser²¹ wykazali, że fenomenologiczne doświadczenie wyobrażonej perspektywy można zmieniać. Jak twierdzą autorzy, dane biograficzne pisane z pozycji obserwatora zewnętrznego są w pewien sposób importowane, a to przeniesienie informacji powinno mieć jakieś kryterium obiektywnego odniesienia (stan rzeczywisty), który w tym przypadku niestety trudno ustalić. Jednakże autorzy wersji ECI wyszli naprzeciw tym wątpliwościom poprzez umieszczenie kontrowersyjnych technik w instrukcji z założeniem opcjonalnego użytku – przesłuchujący ma prawo dowolnie zdecydować o wykorzystaniu tych technik w przesłuchaniu, w zależności od potrzeby uzyskania większej ilości informacji, weryfikacji zeznań już złożonych, możliwości świadka, czasu przesłuchania oraz subiektywnego uznania.

Wysoka skuteczność przedstawionych wyżej technik została wielokrotnie potwierdzona w badaniach prowadzonych przez zespoły badawcze w Stanach Zjednoczonych i Europie. Większość badań potwierdza ok. 30-40% wzrost ilości odpowiedzi prawdziwych w stosunku do tradycyjnych technik przesłuchania²². Stąd też w krajach, w których ośrodki naukowe aktywnie zaangażowały się w prace nad rozwojem metody, stosunkowo szybko wprowadzono *Cognitive Interview* do oficjalnego użytku na potrzeby wymiaru sprawiedliwości. Jednym z przykładów jest Wielka Brytania, gdzie przeprowadzono specjalny program PEACE (*Planning and preparation, Engage and explain, Account, Closure, Evaluation*), w ramach którego policjanci z 43 okręgów zostali profesjonalnie przeszkoleni w stosowaniu technik przesłuchania wspomagających proces odtwarzania informacji przez świadka, w tym w szczególności w zakresie ECI, a następnie zostali zobligowani do jego stosowania w określonych przypadkach. W Polsce funkcjonariusze policji są tylko informowani o istnieniu takiej metody (np. podczas podstawowego kursu w szkołach policyjnych), jednak nie uzyskują wiedzy ani umiejętności umożliwiających profesjonalne oraz kompetentne wykorzystanie tej techniki w praktyce. Trudno również ustalić rzeczywiste wykorzystanie CI w Polsce, gdyż nie jest ono w żaden sposób kontrolowane.

²¹ G. Nigro, U. Neisser, *Point of view in personal memories*, *Cognitive Psychology* nr 15, 1983, s. 467-482.

²² A. Memon, R. Bull, op. cit. 2003.

3.1. Przesłuchiwany

Zgodnie z zaproponowaną w słowniku języka polskiego przez M. Szymczaka definicją, „świadkiem jest osoba powołana przez sąd w celu złożenia zeznań dotyczących okoliczności rozpatrywanej sprawy; osoba obecna przy dokonującym się akcie prawnym”²³ i właśnie w taki sposób należy posługiwać się do osoby przesłuchiwanego metodą wywiadu poznawczego. Przesłuchiwanym, świadkiem zdarzenia (obserwatorem) będzie zarówno osoba, która brała czynny udział w zdarzeniu (pokrzywdzony, sprawca), jak i osoba, która obserwowała dane zdarzenie, pozostając biernym jego uczestnikiem. Wszystkie zatem osoby, bez względu na ich rolę procesową, będą mogły relacjonować zdarzenie za pomocą CI, przy czym, co niezwykle istotne, metodą CI będą mogły relacjonować zdarzenie jedynie osoby wyrażające chęć współpracy z organami ścigania i zaangażowanie w prowadzone przesłuchanie. Zgodnie z art. 177 § 1 kpk każda osoba wezwana w charakterze świadka ma obowiązek stawić się i złożyć zeznania. Nie ulega przy tym wątpliwości, iż świadkiem, który ma obowiązek złożenia zeznania, będzie również osoba, która sama zgłosi się do organu ścigania. Podkreślić w tym miejscu należy, iż w polskiej procedurze karnej świadek (co do zasady) ma obowiązek zeznawania, podczas gdy podejrzany, oskarżony może skorzystać z przysługującego mu prawa do zachowania milczenia. Jak stanowi art. 175 § 1 kpk, oskarżony ma prawo składać wyjaśnienia; może jednak bez podania powodów odmówić odpowiedzi na poszczególne pytania lub odmówić składania wyjaśnień.²⁴ Wywiad poznawczy to metoda, którą można zastosować wobec wszystkich osób, które posiadają wiedzę o zaistniałym zdarzeniu, zarówno dorosłych, jak i dzieci (w tym przypadku w specjalnie dostosowanej wersji). Przesłuchiwany tą metodą może być świadek, na którym ciąży obowiązek zeznania, jak też oskarżony, który może nie korzystać z przysługującego mu prawa do odmowy składania wyjaśnień. Podkreślić w tym miejscu należy, iż o ile zeznania świadka odbierane są po uprzedzeniu go o odpowiedzialności karnej za zeznanie nieprawdy i zatajenie prawdy, to w przypadku wyjaśnień podejrzanego, oskarżonego sytuacja taka nie występuje.

Kwestią kluczową w przypadku CI jest dobór osób, które zdarzenie zaobserwowały, ponieważ metodą tą można posłużyć się jedynie wobec osoby, która

²³ M. Szymczak, *Słownik języka polskiego*, PWN, 1989, s. 458-459.

²⁴ Przy czym zgodnie art. 176 § 1 kpk: W postępowaniu przygotowawczym oskarżonemu należy, na jego żądanie lub jego obrońcy, umożliwić w toku przesłuchania złożenie wyjaśnień na piśmie. Przesłuchujący podejmie w tym wypadku środki zapobiegające porozumieniu się oskarżonego z innymi osobami w czasie spisywania wyjaśnień. Art. 176 § 2. Przesłuchujący może z ważnych powodów odmówić zgody na złożenie przez oskarżonego wyjaśnień na piśmie.

zaistniałą sytuację będzie relacjonowała chętnie i szczerze. Prawdziwość wypowiedzi świadków zdarzenia zostanie określona na podstawie weryfikacji całego materiału dowodowego, która poczyniona zostanie zgodnie z dyspozycją art. 7 kpk. W tym miejscu nie sposób nie wspomnieć, a zarazem pominąć z pola widzenia, czterech hipotez francuskiego matematyka P. La Place'a, który obserwując zachowania osób przesłuchiwanym dokonał analizy, która doprowadziła do rozważenia 4 możliwych sytuacji, w których może znaleźć się świadek w czasie przesłuchania:

- 1) świadek nie kłamie i nie myli się – składa więc zeznania szczerze i prawdziwe,
- 2) świadek nie kłamie, lecz myli się – składa zeznania szczerze i nieprawdziwe,
- 3) świadek kłamie, lecz nie myli się – składa zeznanie nieszczerze i prawdziwe,
- 4) świadek kłamie i myli się – składa zeznania nieszczerze i nieprawdziwe²⁵.

Istnieć może i trzeci rodzaj wypowiedzi (obok szczerych i nieszczerych), takie wypowiedzi, w których zeznający nie uświadamia sobie jasno, czy jego zeznania są zgodne, czy nie zgodne z prawdą, są to tzw. zeznania ślepe. Przy takich wypowiedziach zeznający nie potrafi sformułować sądu prawdziwego, lecz tylko „na niby” w odniesieniu do prawdziwości wypowiedzianego sądu.²⁶

Metodę wywiadu poznawczego można zatem stosować wobec osób, które będą chciały współpracować z osobami przesłuchującymi. Tylko odpowiednia relacja pomiędzy przesłuchiwanym i przesłuchującym może przynieść pożądany efekt w postaci uzyskania takiej ilości zeznań i wyjaśnień, które pozwolą na poczynienie prawdziwych ustaleń faktycznych, a które w konfrontacji z pozostałym materiałem dowodowym pozostaną bezspornie uznane. Metoda ta nie sprawdzi się natomiast w stosunku do osób, które nie będą chciały zeznawać (gdy skorzystają z przewidzianych w procedurze karnej przywilejów do odmowy składania zeznań, np. gdy świadek jest osobą najbliższą dla oskarżonego), ale i w stosunku do osób, które będą robiły to niechętnie (np. będą zasłaniały się niepamięcią, aby w ten sposób pomóc oskarżonemu). Ponadto przesłuchanie poznawcze nie będzie wskazane w stosunku do osób o niskim poziomie intelektualnym bądź mających problemy z formułowaniem dłuższych samodzielnych wypowiedzi. Wynika to z faktu, że od przesłuchiwanego wymaga się nie tylko samodzielnego i podtrzymywanego pytaniami relacjonowania, ale także wykonywania skomplikowanych operacji pamięciowych zgodnie z zadanymi instrukcjami²⁷.

Skoro warunkiem *sine qua non* jest wola współpracy obserwatora zdarzenia (świadka, podejrzanego), nie można wykluczyć poddania się tej procedurze

²⁵ Por. J.M. Stanik, op. cit. 1985, s. 323-324.

²⁶ P. Horoszowski, op. cit., 1958, s. 41.

²⁷ E. Gruza, *Przesłuchanie poznawcze w kryminalistyce*, „Prokurator” nr 1(13), 2003, s. 15.

również przez sprawcę inkryminowanego zachowania. Z taką sytuacją możemy mieć do czynienia, zwłaszcza gdy podejrzany/oskarżony wyraża chęć skorzystania z możliwości dobrowolnego poddania się karze w trybie art. 335 kpk i 387 kpk. Zgodnie z art. 335 kpk § 1: prokurator może umieścić w akcie oskarżenia wnioski o wydanie wyroku skazującego i orzeczenie uzgodnionych z oskarżonym kary lub środka karnego za występki zagrożony karą nieprzekraczającą 10 lat pozbawienia wolności bez przeprowadzenia rozprawy, jeżeli okoliczności popełnienia przestępstwa nie budzą wątpliwości, a postawa oskarżonego wskazuje, że cele postępowania zostaną osiągnięte. § 2. Jeżeli zachodzą warunki do wystąpienia z wnioskiem, o którym mowa w § 1, a w świetle zebranych dowodów wyjaśnienia podejrzanego nie budzą wątpliwości, dalszych czynności dowodowych w postępowaniu przygotowawczym można nie przeprowadzać; przeprowadza się jednak czynności, co do których zachodzi niebezpieczeństwo, że nie będzie można ich przeprowadzić na rozprawie. Natomiast zgodnie z art. 387 kpk § 1 do chwili zakończenia pierwszego przesłuchania wszystkich oskarżonych na rozprawie głównej oskarżony, któremu zarzucono występki, może złożyć wniosek o wydanie wyroku skazującego i wymierzenie mu określonej kary lub środka karnego bez przeprowadzania postępowania dowodowego; jeżeli oskarżony nie ma obrońcy z wyboru, sąd może, na jego wniosek, wyznaczyć mu obrońcę z urzędu. § 2.^[308] Sąd może uwzględnić wniosek oskarżonego o wydanie wyroku skazującego, gdy okoliczności popełnienia przestępstwa nie budzą wątpliwości i cele postępowania zostaną osiągnięte mimo nieprzeprowadzenia rozprawy w całości; uwzględnienie takiego wniosku jest możliwe jedynie wówczas, gdy nie sprzeciwia się temu prokurator, a także pokrzywdzony należycie powiadomiony o terminie rozprawy oraz pouczony o możliwości zgłoszenia przez oskarżonego tego wniosku. § 3. Sąd może uzależnić uwzględnienie wniosku oskarżonego od dokonania w nim wskazanej przez siebie zmiany. Przepis art. 341 § 3 stosuje się odpowiednio. § 4. Przychyłając się do wniosku sąd może uznać za ujawnione dowody wymienione w akcie oskarżenia lub dokumenty przedłożone przez stronę. § 5. Jeżeli wniosek złożono przed rozpoczęciem rozprawy, sąd rozpoznaje go na rozprawie.

Zarówno art. 335 kpk, jak i art. 387 kpk wymagają, aby okoliczności popełnienia przestępstwa nie budziły wątpliwości. Pamiętać również należy o tym, iż w interesie samego oskarżonego będzie niejednokrotnie złożenie wyczerpujących wyjaśnień, ponieważ samo przyznanie się do winy bez wyjaśnienia okoliczności sprawy może spowodować, iż skorzystanie przez podsądnego z dobrowolnego poddania się karze nie będzie możliwe. Z taką sytuacją będziemy mieli do czynienia, gdy pomimo przyznania się do popełnienia czynu, nie zostaną wyjaśnione wszystkie okoliczności sprawy, a zachodzi podejrzenie, że przyznanie się jest podyktowane chęcią uniknięcia odpowiedzialności za inne przestępstwo popełnione w czasie czynu, do którego popełnienia się przyznał.

O tym, że okoliczności popełnienia zarzucanego czynu nie budzą wątpliwości, nie może przesądzać fakt przyznania się oskarżonego do zarzucanych mu czynów, w sytuacji gdy oskarżony nie złożył żadnych wyjaśnień co do okoliczności ich popełnienia. W tej sytuacji nadzwyczaj wnikliwie należało rozważyć zarówno w stosunku do tego oskarżonego, jak i pozostałych oskarżonych przyznających się w postępowaniu sądowym do popełnienia zarzucanych im czynów, a odmawiających składania wyjaśnień i podtrzymujących wyjaśnienia złożone w postępowaniu przygotowawczym, zaprzeczające ich udziałowi w przestępczym procederze, możliwość orzekania w trybie przewidzianym w art. 387 kpk. Przesłanką o zasadniczym znaczeniu jest wymóg, by okoliczności popełnienia przestępstwa nie budziły wątpliwości. Chodzi tu nie tylko o kwestię sprawstwa oskarżonego, lecz o wszystkie okoliczności, które mają znaczenie dla ustalenia odpowiedzialności karnej sprawcy, a więc również właściwej oceny prawnej czynu będącego przedmiotem rozpoznania. (...) Występująca po stronie sądu możliwość ingerencji w treść wniosku złożonego w trybie art. 387 § 1 kpk nie oznacza tylko i wyłącznie konieczności dokonania oceny zasadności rozmiaru proponowanych kar, ale nakłada na organ obowiązek zbadania, czy propozycje zawarte we wniosku są zgodne z normami prawa karnego materialnego. Obowiązek ten wynika stąd, że to sąd wydaje wyrok, w którym orzeka o winie i wymierza karę, która musi odpowiadać dyrektywom sądowego wymiaru kary. Przepis § 3 art. 387 kpk uprawnia sąd do dokonywania zmian w takim wniosku, z tym że warunkiem wydania na jego podstawie i w tym trybie jest zgoda oskarżonego i brak sprzeciwu prokuratora.²⁸

3.2. Osoba przesłuchująca

Proces komunikowania się przebiega oczywiście w obie strony. Zadaniem przesłuchującego jest ukierunkowanie tego procesu i zminimalizowanie zakłóceń²⁹ pomiędzy nadawcą i odbiorcą komunikatu. Należy zwrócić uwagę, że w przypadku wywiadu poznawczego bardzo istotną rolę odgrywa osoba, która przeprowadza przesłuchanie. Podkreślić należy, iż w przypadku relacjonowania zdarzenia metodą swobodnej relacji, zaangażowanie prowadzącego przesłuchanie jest znacznie mniejsze niż w przypadku przesłuchania metodą wywiadu poznawczego. W przypadku wywiadu poznawczego na przesłuchującym ciąży obowiązek nie tylko odebrania spontanicznej wypowiedzi, lecz również takie zorganizowanie przesłuchania, aby świadek chciał w czterech etapach opowiedzieć o danym zdarzeniu z takim samym zaangażowaniem, jak w sytuacji gdy relacjonuje zdarzenie tylko raz. Zasadne wydaje się, aby

²⁸ Wyrok AP Katowice z 2009-01-22 II AKa 366/08, „Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Katowicach” 2009/1/8.

²⁹ J.M. Stanik, op. cit. 1986, s. 119.

w praktyce wykształcony został model „wzorcowego przesłuchującego wywiadem poznawczym”, według którego kształceniu poddani zostaliby m.in. policjanci, prokuratorzy i sędziowie, którzy mają największą możliwość zastosowania tych umiejętności w praktyce. Konieczne zatem byłoby przeprowadzenie stosowanych szkoleń z zakresu przesłuchania metodą wywiadu poznawczego, aby funkcjonariusz mógł uzyskać uprawnienia do przesłuchiwanie ww. metodą.

Warto zwrócić w tym miejscu uwagę na fakt, że wywiad poznawczy zazwyczaj trwa zdecydowanie dłużej niż standardowe przesłuchanie, o czym należy uprzedzić osobę mającą relacjonować przebieg zdarzenia. Ponadto, poza sporem pozostaje, iż przesłuchujący winien charakteryzować się wysoką kulturą osobistą, opanowaniem, a przede wszystkim wzbudzać zaufanie, wobec czego zrealizowanie postulatu szkoleń jest w najwyższym stopniu pożądane. Taktowne traktowanie przesłuchiowanych wpływa pozytywnie na psychikę świadków oraz jest zjawiskiem korzystnym z punktu widzenia celu przesłuchania. Takie cechy indywidualne, jak: umiejętność nawiązania kontaktu, spostrzegawczość, zdolność do koncentracji uwagi, jej podzielność, wierność i gotowość pamięciowa, konstruktywna wyobraźnia, wysoka inteligencja i etyka, są cechami, które powinien posiadać dobry pracownik służby śledczej.³⁰

W przypadku przesłuchiwanie metodą swobodnej relacji, w pewnym sensie ogranicza się wypowiedź przesłuchiwanego do elementu określonego celem danej czynności, w przypadku przesłuchania poznawczego „zmusza” się świadka aby powiedział wszystko co jest mu w danej sprawie wiadome. Im większa ilość informacji uzyskana jest w drodze wywiadu poznawczego, tym większa staje się szansa na prawidłowe ustalenia przebiegu zdarzenia.

3.3 Kategoria spraw

Trzeba również zastanowić się, w jakiej kategorii przestępstwa należałoby korzystać z tej techniki, np. czy w przypadku, gdy od zdarzenia minęło dużo czasu, czy też metodę tę możemy stosować, gdy sprawa jest nowa³¹. Ewentualnie w przypadku gdy mamy stosunkowo niewielu świadków albo gdy sprawa ma wyjątkowy ciężar gatunkowy (gdyż w tych przypadkach długi czas poświęcony na przesłuchanie jest uzasadniony). Nie wydaje się, aby sensowne było skatalogowanie przestępstw, w których można by było zastosować wywiad poznawczy. Należy wskazać, iż przesłanką, którą należy wziąć pod uwagę przy rozpatrywaniu sensu CI, jest liczba osób dokonujących obserwacji zdarzenia.

³⁰ B. Hołyst, *Psychologia kryminalistyczna*, Wyd. Lexis Nexis, Warszawa 2009, s. 1006.

³¹ Badania przeprowadzone do tej pory wskazują dużą efektywność CI dla przesłuchań prowadzonych po długim czasie od zdarzenia, jednak konieczne wydaje się prowadzenie dalszych badań eksperymentalnych w tym zakresie, A. Memon, op. cit. 2010.

Gdy w sprawie ustalono za ledwie jednego bezpośredniego świadka zdarzenia, zastosowanie wywiadu poznawczego jest uzasadnione.

4. Zagadnienia proceduralne

Zdaniem autorów, zastosowanie w polskiej procedurze karnej przesłuchiwania świadków, podejrzanych, oskarżonych jest jak najbardziej możliwe. Przewidziane przez prawo karne procesowe rygory składania zeznań oraz wyjaśnień pozostają w pełni dochowane, jeżeli chodzi o przesłuchiwanie metodą CI. Podczas składania relacji przesłuchiwanemu zapewnione jest prawo do swobodnej wypowiedzi. Podobnie aktualność w przypadku wywiadu poznawczego zachowują zakazy ustanowione w art. 171 § 4 i 5 kpk. Co więcej, kodeksowa forma prowadzenia przesłuchania, czyli metoda swobodnej relacji wraz z pytaniami, odpowiada wymogom rozszerzonego wywiadu poznawczego. Możliwość zastosowania przesłuchania metodą wywiadu poznawczego będzie możliwa tak w toku postępowania procesowego, jak w toku postępowania pozaprocesowego, czyli prowadzonego w drodze rozpytania. Przesłuchiwanie jest czynnością procesową o charakterze dowodowym, formą czynnego odbioru zeznań świadków, wyjaśnień podejrzanych oraz ustnych opinii biegłych. Czynność ta wykonywana jest w ramach procesu, musi być prowadzona zgodnie z wymogami kpk. Rozpytanie natomiast polega na czynnym odbiorze wypowiedzi osób i nie jest czynnością procesową, skutkiem czego:

- nie musi być prowadzone w ramach procesu,
- odpowiadanie na pytanie rozpytującego policjanta nie jest składaniem zeznań, rozpytywany nie musi udzielać policjantowi jakichkolwiek informacji, udzielanie nieprawdziwych informacji nie jest zagrożone odpowiedzialności karną,
- z wywiadu sporządza się notatkę, a nie protokół. Notatka natomiast nie może zastępować zaprotokołowanego zeznania świadka czy też wyjaśnienia oskarżonego (art. 174 kpk). Notatka nie stanowi podstawy do ustalenia, że okoliczności i fakty w niej opisane rzeczywiście miały miejsce, jeśli nie ma innych dowodów potwierdzających dane w niej zawarte. W praktyce rozpytanie jest bardzo wartościową czynnością kryminalistyczną, szczególnie przydatną w wykrywczej fazie postępowania, głównie w celu uzyskania informacji o okolicznościach sprawy i o dowodach. W drodze rozpytania można wyszukiwać osoby mające istotne informacje o sprawie i następnie tak wyszukane (wskazane przez rozpytywanych) osoby przesłuchać w charakterze świadków. Czynność ta bywa również wykorzystana w ramach tzw. czynności sprawdzających (art. 307 kpk).

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 2002 roku, sygn. akt IV KKN 13/02: *nie powinno budzić też wątpliwości, że w postępowaniu przygotowawczym występują obok czynności procesowych czynności operacyjne. Przepis art. 143 § 1 kpk, przy stosowaniu go w toku dochodzenia lub śledztwa, nakazuje protokołowanie jedynie czynności procesowych, w tym przesłuchania świadka. Informacje uzyskane przez organ ścigania poza czynnością procesową mają charakter operacyjny i protokołowaniu nie podlegają. Nie można wykluczyć tzw. operacyjnego rozpytania świadka zarówno przed, jak i po jego przesłuchaniu. Rozpytanie przed przesłuchaniem ma na celu ustalenie, czy i w jakim zakresie świadek może dostarczyć informacji istotnych dla postępowania, co winno być potem wykorzystane przy jego przesłuchiwanie. Jeżeli natomiast informację taką uzyskuje się od osoby, wobec której przeprowadzono właśnie czynność procesową, w tym od świadka po zakończeniu jego przesłuchania i podpisaniu protokołu tej czynności, to czynność procesowa, jeżeli informacje te mają znaczenie dla sprawy, powinna być wznowiona czy też kontynuowana. Gdyby w takim przypadku świadek odmówił złożenia tego do protokołu, należy to odnotować w tym protokole, co wszak nie przeszkadza wykorzystaniu uzyskanych uprzednio informacji dla podjęcia dalszych czynności procesowych* (publ. LEX 53058). Osobę rozpytywaną można następnie przesłuchać w charakterze świadka, spisując protokół z przesłuchania. Tak więc rozpytanie może służyć wstępnej selekcji przyszłych świadków³². Wywiad poznawczy może być zatem stosowany w toku pozaprocesowego rozpytania, jak również w fazie procesu. Kodeks postępowania karnego nie zabrania bowiem stosowania przesłuchania, jakiemu odpowiada wywiad poznawczy. W przypadku rozpytania metodą wywiadu poznawczego uzyskany w ten sposób materiał może posłużyć także do sporządzenia planu przesłuchania oraz prowadzenia postępowania. Zakładając natomiast, że decydent procesowy spotyka się ze świadkiem po raz pierwszy w fazie procesu, przeprowadzić należy w chwili stawiennictwa rozmowę z taką osobą w sprawie wiedzy dotyczącej zdarzenia, którą dysponuje, a także celem zorientowania się, czy świadek będzie chciał i mógł relacjonować zdarzenia metodą wywiadu poznawczego. Byłaby to tzw. faza przedwstępna wywiadu poznawczego. Następnie z takiej czynności należałoby sporządzić notatkę urzędową, a następnie po przeprowadzeniu analizy zgromadzonego materiału dowodowego decydent procesowy podjąłby decyzję o tym, czy wobec tej osoby należałoby zastosować CI, czy nie. Przesłuchanie przeprowadzałby przeszkolony w zakresie CI funkcjonariusz.

Ponadto poza sporem pozostaje, iż przesłuchanie przeprowadzone metodą wywiadu poznawczego winno być utrwalane za pomocą urządzenia rejestrującego obraz oraz dźwięk.

³² Op. cit., red. J. Widacki, 2008, s. 81–82.

Podsumowanie

Zadaniem, jakie stawiają przed sobą autorzy niniejszego artykułu, jest uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania: w stosunku do jakich osób oraz w jakiej kategorii spraw karnych można stosować jako metodę przesłuchania wywiad poznawczy (*Cognitive Interview*), a także, czy istnieje możliwość zastosowania przesłuchania poznawczego w polskiej procedurze karnej.

Podsumowując powyższe rozważania, uznać należy, że przesłuchiwanie metodą wywiadu poznawczego nie tylko może mieć zastosowanie w polskiej procedurze karnej, ale i w określonych sytuacjach jest niezwykle pożądane. Kodeks postępowania karnego nie sprzeciwia się zasadom wynikającym z przesłuchania wywiadu poznawczego, zwłaszcza w przypadku postępowania sprawdzającego, gdzie czynności operacyjne utrwalane są w formie notatki urzędowej. Podobnie w toku postępowania przygotowawczego, a zatem po wszczęciu dochodzenia lub śledztwa, jak też w postępowaniu sądowym, a więc po skierowaniu aktu oskarżenia, istnieje możliwość stosowania wywiadu poznawczego. Artykuł 171 § 1 kpk stanowi, iż osobie przesłuchiwanej należy umożliwić swobodne wypowiedzenie się w granicach określonych celem danej czynności, a dopiero następnie można zadawać pytania zmierzające do uzupełnienia, wyjaśnienia lub kontroli wypowiedzi. W przypadku wywiadu poznawczego podobnie jak w przypadku mieszanej formy przesłuchania przewidzianego w art. 171 §1 kpk, nie jest dopuszczalne wpływanie na wypowiedzi osoby przesłuchiwanej za pomocą przymusu lub groźby bezprawnej, a także stosowanie hipnozy albo środków chemicznych lub technicznych wpływających na procesy psychiczne osoby przesłuchiwanej albo mających na celu kontrolę nieświadomych reakcji jej organizmu w związku z przesłuchaniem.

Kwestią natomiast, bez której wywiad poznawczy nie przebiega się do codziennej prawniczej praktyki, jest systematyczne prowadzenie szkoleń wśród funkcjonariuszy organów ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości, którzy następnie wdrożyliby wywiad poznawczy w prowadzonych przez siebie postępowaniach. Nie ulega wątpliwości, że praca, jaką należy wykonać w tym celu, będzie trudna i długa, jednakże jeżeli weźmiemy pod uwagę wyniki, które uzyskujemy dzięki wywiadowi poznawczemu, jak najbardziej celowa.

LITERATURA

1. Fisher R., Geiselman, E. (1992), *Memory – enhancing techniques for investigative interviewing*. Springfield: Charles Thomas Publisher.
2. Gruza E. (2003), *Przesłuchanie poznawcze w kryminalistyce*, „Prokurator” nr 1(13).

3. Gruza E. (2009), *Psychologia sądowa dla prawników*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.
4. Hanausek T. (2005), *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, wyd. V uaktualnione, Wyd. Zakamycze, Kraków.
5. Hołyst B. (2009), *Psychologia kryminalistyczna*, Warszawa, Lexis Lexis.
6. Horoszowski P. (1958), *Kryminalistyka*, Warszawa, PWN.
7. Memon A., Vrij A., Bull R. (2003), *Prawo i psychologia, wiarygodność zeznań i materiału dowodowego*, Gdańsk, GWP.
8. Memon A. (2010), *Psychology, Public Policy and Law*, nr 16.
9. Nigro G., Neisser U. (1983), *Point of view in personal memories. Cognitive Psychology*, nr 15.
10. Stanik J.M. (1986), *Wybrane problemy psychologii zeznań świadków* [w:] L. Tyszkiewicz (red.), *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*, Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
11. Stanik J.M. (2001), *Przesłuchanie poznawcze (cognitive interview) – założenia, procedura, wyniki* [w:] J.M. Stanik, Z. Majchrzyk (red.), *Psychologiczne i psychiatryczne opiniodawstwo sądowe w ramach nowych uregulowań prawnych*, Katowice, Wydawnictwo Anima.
12. Szymczak M. (1989), *Słownik języka polskiego*, Warszawa, PWN.
13. Tulving E., Thomson D.M. (1973), *Encoding specificity and retrieval processes in episodic memory*, *Psychological Review*, 80.
14. Waltoś S. (2008), *Proces karny, zarys systemu*, wyd. IX poprawione i uzupełnione, Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis, Warszawa.